

การวิเคราะห์รูปร่างรูปทรงจากศิลปะไทย เพื่อ สร้างสรรค์ต่อยอดในงานออกแบบกราฟิกไทย ร่วมสมัย

Analysis of Thai shapes & forms from Thai arts to create further creations in Thai contemporary graphic design

ไพโรจน์ พิทยเมธี¹

Pairoj Pittayamatee¹

Received : June 15, 2022

Revised : July 22, 2022

Accepted : July 27, 2022

¹ อาจารย์ ดร.ประจำภาควิชาออกแบบนิเทศศิลป์ คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อีเมล : Cre8zone_31@hotmail.com

¹ Lecturer (Ph.D) in Department of Visual Communication Design, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

E-mail : Cre8zone_31@hotmail.com

บทคัดย่อ

รูปร่างรูปทรงไทย นับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่น่าสนใจออกมาแบบมักนำไปประยุกต์ใช้ในงานออกแบบกราฟิกเพื่อให้สะท้อนความรู้สึกของความเป็นไทย อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้เรื่องรูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทยมีการวิเคราะห์และรวบรวมอยู่ไม่มากนัก

งานวิจัยนี้เริ่มจากรวบรวมผลงานศิลปะไทยเฉพาะที่ปรากฏชัดเจนเป็นรูปทรงเรขาคณิตพื้นฐานคือ สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยมและวงกลม จากนั้นนำมาวิเคราะห์ที่มาของรูปร่างรูปทรงและการสื่อความหมาย เพื่อจัดหมวดหมู่รูปร่างรูปทรงไทยเหล่านั้นและแปลงให้เป็นลายเส้นกราฟิก ขึ้นต่อมารวบรวมผลงานออกแบบกราฟิกที่ให้ความรู้สึกไทยและปรากฏรูปร่างรูปทรงไทยในงานอ้างอิงตามหมวดหมู่รูปร่างที่จำแนกไว้ในขั้นต้น เพื่อใช้เป็นหลักฐานของการนำรูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทยไปใช้เพื่อสะท้อนความเป็นไทย

ผลจากการศึกษา ทำให้แยกหมวดหมู่ ที่มาและการสื่อความหมายของรูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทยได้ดังนี้ รูปทรงสามเหลี่ยมจากจอมแหสื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า เขาพระสุเมรุ และไตรภูมิ เส้นเส้นเทาสื่อถึงการแบ่งเรื่องราวและมีเวลา รูปทรงกลมจากธรรมจักรสื่อถึงพระธรรม จากลายดาวเพดานสื่อถึงสวรรค์ และจากลายกลางฝ่าพระพุทธรูปสื่อถึงพระพุทธเจ้า รูปทรงสี่เหลี่ยมจากลายประจำยามสื่อถึงพุทธบริษัท 4 ย่อมุมไม้สิบสองสื่อถึงพระสงฆ์

การนำรูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทยมาประยุกต์ใช้ในงานออกแบบกราฟิกอาจถือเป็นการอนุรักษ์ไทยเพราะสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของชาติได้ การนำรูปร่างรูปทรงเหล่านั้นมาดัดทอนให้เป็นลายเส้นกราฟิกที่เรียบง่าย ผนวกกับทฤษฎีและองค์ความรู้ต่าง ๆ ของงานออกแบบกราฟิก ก็จะสามารถขยายขอบเขตความคิดสร้างสรรค์สร้างแรงบันดาลใจไปต่อยอดในผลงานออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัยได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

คำสำคัญ : รูปร่างรูปทรงไทย, การออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัย

Abstract

Thai shapes and forms are one of the aspects that are commonly used in graphic design to convey a Thai impression. However, knowledge regarding Thai forms and shapes from Thai art has been infrequently researched and compiled. The initial step of this investigation was to collect Thai artworks whose primary subjects appear to be geometric shapes and forms, such as triangular, rectangular, and circular. Before grouping these shapes and patterns into groups and reducing them into line art, the researcher investigated their origins and interpretations. The second step was to collect existing graphic design elements that created the sense of being Thai and incorporated Thai shapes and forms, based on the first step's classification of categories. They were utilized as evidence of employing Thai forms and shapes from Thai art to give the idea of being Thai. The research yielded the following classifications, origins, and interpretations of Thai shapes and forms in Thai art: Chomphae's triangular forms and shapes referred to the Buddha, Sumeru Mountain, and Traiphum. Sintao lines symbolized narrative divisions and time aspects. The circular forms and contours of the Dharma Chakra symbolized the Dharma. The star design on the ceiling depicted the heavens. The pattern in the center of the Buddha's footprint represented him. The square patterns and shapes in the pattern of the guards symbolized the four Buddhist communities. Twelve wooden recesses are referred to as monks in Buddhism. Using Thai shapes and forms from Thai Arts in graphic design may aid in the preservation of Thainess by reflecting national

identities. Simplifying Thai shapes and forms from Thai arts to simple graphic line arts, along with knowledge of graphic design theory, would undoubtedly increase the creative boundaries of Thai current graphic design without limit.

บทนำ

จากความพยายามที่จะวิเคราะห์และตามหาลักษณะองค์ประกอบการออกแบบกราฟิกไทย ในวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี 2551 ชื่อหัวข้อ “การวิเคราะห์องค์ประกอบการออกแบบเลขนศิลป์ที่แสดงเอกลักษณ์ไทย” ที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดแรงบันดาลใจใหม่ ๆ ให้กับนักออกแบบได้นำไปใช้ในการออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัยให้เกิดอัตลักษณ์ไทยที่ชัดเจนยิ่งขึ้นองค์ประกอบที่เคยวิจัยและวิเคราะห์เสร็จสิ้นไปแล้ว คือ สีไทย ตัวอักษรไทย และภาพที่มีเอกลักษณ์ไทย แต่ก็ยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง หนึ่งในอีกองค์ประกอบที่สำคัญที่ยังไม่ค่อยมีใครได้วิเคราะห์รวบรวมก็คือ “รูปร่างรูปทรงไทย” ในศิลปะไทย จึงเป็นเหตุผลในการเลือกองค์ประกอบนี้มาวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อการอนุรักษ์เอกลักษณ์รูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทย
2. เพื่อความสะดวกต่อการนำรูปร่างรูปทรงไทยไปสร้างสรรค์ต่อยอดในงานออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัย
3. เพื่อส่งเสริมสร้างแรงบันดาลใจให้นักออกแบบไทย มาออกแบบกราฟิกไทยแนวร่วมสมัย
4. เพื่อส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ไทยในงานออกแบบกราฟิก

อุปกรณ์และวิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลและผลงานศิลปะไทย เฉพาะที่อยู่ในรูปร่างรูปทรงพื้นฐานสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และวงกลม
2. นำผลงานศิลปะไทยที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์รูปร่างรูปทรง แล้วจัดทำลายเส้นกราฟิก และจัดหมวดหมู่รูปร่างรูปทรง
3. รวบรวมผลงานออกแบบในรอบ 10 ปี (เฉพาะงานออกแบบของผู้วิจัย) ที่เคยนำรูปร่างรูปทรงไทยไปใช้ในการออกแบบ
4. นำผลงานออกแบบมาศึกษาวิเคราะห์ ข้อดี ข้อด้อย และการแก้ไขพัฒนาต่อยอด
5. รายงานผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากผลวิจัยสู่การต่อยอดออกแบบ
6. สรุปผลการวิจัย ประโยชน์ที่ได้รับ ข้อเสนอแนะให้ผู้อื่นนำไปใช้เพื่อต่อยอดต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

รูปร่างรูปทรงไทยที่ค้นพบมีความหลากหลาย และมากมาย ในการวิเคราะห์ครั้งนี้จึงต้องกำหนดขอบเขตของการวิจัย ให้อยู่ในรูปร่างรูปทรงพื้นฐาน สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และวงกลม ที่มีลักษณะเด่นเท่านั้น ซึ่งได้ผลของรูปร่างรูปทรงไทยดังนี้

1. **รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห** เป็นรูปร่างรูปทรงที่มักพบเจอในผลงานศิลปะไทยสาขาสถาปัตยกรรมมากที่สุด โดยมีการศึกษาวิเคราะห์ถึงรูปทรงสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีประเภท “เครื่องยอด” ภายใต้อาคาร “ทรงจอมแห” จากยอดบุษบก-มณฑป เป็นแม่แบบในการออกแบบเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยแบบต่าง ๆ ว่าเป็นเอกลักษณ์ไทยในงานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย (บุญกร วชิระเจียรชัย, 2558) รูปร่างรูปทรงรูปจอมแหที่ปรากฏในศิลปะไทย อาทิเช่น รูปทรงเจดีย์ รูปทรงหน้าจั่วหน้าบันหลังคาโบสถ์ หน้าจั่วบ้านทรงไทย รูปทรงมณฑป รูปทรงซ่อฟ้าดินเผาสมัยสุโขทัย รูปทรงชฎา รูปทรงสถูปกัณฑ์ รูปทรงหัวเม็ดทรงมณฑป โดยความหมายจากรูปร่างรูปทรงจะสื่อถึงเขาพระสุเมรุ และหมู่ทิวเขาสถูปบริภัณฑ์ทั้ง 7 ที่รายล้อม รูปทรงเขายอดแหลมและมีสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ขึ้นไปอีก 6 ชั้นตามความเชื่อของพุทธศาสนา ที่เป็นกุศโลบายในการทำความดีเพื่อให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ที่สูงยิ่งขึ้น ๆ และเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน หรือการสื่อถึง “ไตรภูมิ” และการนำเอาเขาพระสุเมรุมาเป็นแนวคิดในงานออกแบบศิลปะไทย ล้วนต้องการแสดงสัญลักษณ์แทนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ แทนสัญลักษณ์ที่ประทับของพระอินทร์ สถานที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแก่เหล่าเทวดาทั้งหลาย สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในพระเจดีย์จุฬามณี (ไพโรจน์ พิทยเมธี, 2559) และอีกแนวคิดหนึ่งคือการแทนสัญลักษณ์การจำลองพระเจดีย์จุฬามณีมาไว้บนโลกมนุษย์ด้วย (ภาพ 1)

ภาพ 1

รูปสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีในยุคสมัยต่าง ๆ และศิลปะไทยที่มีรูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห

นอกจากรูปร่างรูปทรงจอมแหที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรม ประเพณีแล้ว รูปร่างรูปทรงจอมแหยังปรากฏในศิลปะไทยอื่น ๆ อีกด้วย (ภาพ 2) เช่น รูปทรงพระพุทธรูป รูปทรงฉัตร รูปทรงเส้น สิ้นเทา รูปทรง รูปทรงมือที่พนมไหว้ ฯลฯ (ไพโรจน์ พิทยเมธี, 2551) รูปทรงนี้อาจแทนสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ และแทนความหมายอื่น ๆ ด้วย เช่น รูปทรงของดอกบัวที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา สัญลักษณ์มงคละแห่งการบูชา แทนสัญลักษณ์ของสูง แทนสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แทนมิติของการแบ่งเนื้อเรื่องของภาพในเส้นสิ้นเทา เป็นต้น

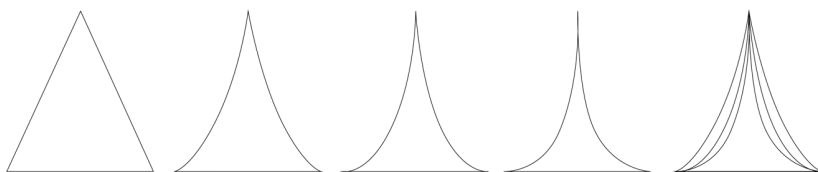
ภาพ 2

รูปพระพุทธรูปในยุคสมัยต่าง ๆ ภาพจิตรกรรมไทย และหัวโขนทศกัณฐ์ แสดงรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห

ภาพ 3

รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยม และรูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแหในสัดส่วนที่
แตกต่างกัน

จากผลของการถอดภาพรูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแหใน
ศิลปะไทยประเพณีต่าง ๆ จะได้รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแหใน
สัดส่วนที่แตกต่างกัน (ภาพ 3) บางผลงานก็ได้รูปทรงที่ใกล้เคียงกับ
รูปทรงสามเหลี่ยมด้วยเช่นกัน เช่นรูปทรงในเส้นสันทาจากภาพวาด
จิตรกรรมไทย รูปทรงของหมอนขวาน เป็นต้น

จากการนำรูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแหลมาใช้ในการออกแบบ
กราฟิกไทยร่วมสมัย ได้ภาพที่สะท้อนเอกลักษณ์ไทยในงานออกแบบ
กราฟิกไทยได้เป็นอย่างดี และจากการนำรูปร่างสามเหลี่ยมมาใช้ในการ
งานออกแบบกราฟิกไทย ก็สะท้อนเอกลักษณ์ไทยในงานออกแบบ
กราฟิกไทยได้เช่นกัน (ภาพ 4, 5 และ 6)

ภาพ 4

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจลัมมาใช้ในการผลงานออกแบบ

ภาพ 5

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมมาใช้ในการผลงานออกแบบ

ภาพ 6

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจากหมอนขวาน และจากเส้นล้นเทามาใช้ในการผลงานออกแบบ

หมายเหตุ. ภาพซ้าย ออกแบบโดย ไพโรจน์ พิทยเมธี
ภาพขวา ออกแบบโดย รัชฎากร ชัยเรืองรัชต์

2. รูปร่างรูปทรงวงกลม รูปร่างรูปทรงกลมถือว่าเป็นรูปทรงร่วมของความเป็นจิตวิญญาณตะวันออก คงเป็นเพราะแนวคิดทางศาสนาที่เน้นเรื่องของจิตวิญญาณ การเวียนว่ายตายเกิด และจิตที่สงบและเป็นสมาธิมากกว่า ดังที่จะได้เห็นจากสัญลักษณ์ของลัทธิเซน ด้วยเส้นที่วัดเป็นวงกลม (Enso) แสดงถึงความว่าง สงบ สัญลักษณ์สีดำและขาวเคลื่อนไหวอยู่ในรูปทรงกลม คือสัญลักษณ์หยินหยางของลัทธิเต๋า (ภาพ 7) แสดงถึงความสมดุลของพลังจักรวาล พลังชีวิต สัญลักษณ์ศรียันตราของฮินดู ที่เป็นรูปทรงกลมด้านในมีเส้นสามเหลี่ยมซ้อนกัน ยอดสามเหลี่ยมด้านบนแทนสัญลักษณ์พระอิศวร (เพศชาย) ยอดสามเหลี่ยมด้านล่างแทนสัญลักษณ์ศากติ (เพศหญิง) ศรียันตราทำหน้าที่เป็นจุดโฟกัสของสมาธิ ที่สามารถนำไปติดต่อกับเทพต่าง ๆ หรือศูนย์กลางกำลังในจักรวาล ส่วนของไทยจะนึกถึงกงธรรมจักร แสดงถึงกงล้อธรรมที่หมุนเผยแผ่ธรรมะไปในในที่ต่าง ๆ และแทนสัญลักษณ์ของการเวียนว่ายตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด เป้าหมายในชีวิตจึงต้องเข้าสู่นิพพานเปรียบเหมือนดุมล้อธรรมจักรที่หยุดนิ่งไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

จะเห็นว่าสัญลักษณ์ของตะวันออก 3 ใน 4 จะมีลักษณะที่เคลื่อนไหวที่หมุนไปด้านขวาเหมือนกัน (ภาพ 12) การหมุนไปด้านขวาเป็นการหมุนที่เป็นมงคล เป็นการหมุนภายใต้รูปทรงกลมที่นิ่งและสงบเหมือนกัน

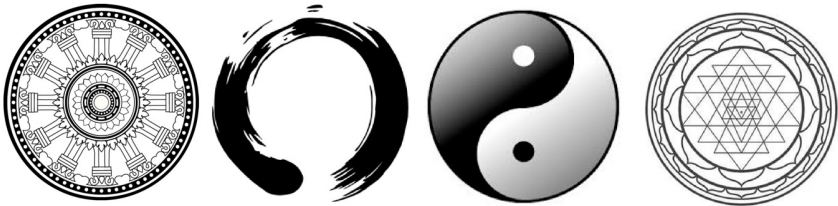
ภาพ 7 (จากซ้าย)

ภาพที่ 1 สัญลักษณ์ธรรมจักรของไทย

ภาพที่ 2 สัญลักษณ์เอ็นโซของเซน

ภาพที่ 3 สัญลักษณ์หยินหยางของลัทธิเต๋า

ภาพที่ 4 สัญลักษณ์ศรียันตราของฮินดู

ธรรมจักร สื่อความหมายถึง กงล้อพระธรรมของพระพุทธเจ้าที่นำไปสอนในที่ต่าง ๆ แล้วยังความสันติสุขให้เกิดขึ้นในที่นั้น ๆ (ภาพ 8) ธรรมจักรในศิลปะไทยมักพบในรูปแบบประติมากรรมหินขนาดใหญ่ในพุทธสถานสมัยทวารวดี เป็นคติที่นิยมสร้างแทนองค์พระพุทธเจ้าในยุคสมัยแรก (ก่อนมีการสร้างพระพุทธรูป) และมักพบเห็นรูปธรรมจักรที่ปรากฏในธงธรรมจักรที่คณะสงฆ์ไทยได้ประกาศใช้ธงธรรมจักรเป็นธงพุทธศาสนาในประเทศไทยอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2501 มีซี่ล้อหรือก่า 12 ซี่ หมายถึง ปัจจยาการ หรือปัจจุสมุปบาท 12 ประการ ซึ่งโดยปกติแล้ว การทำรูปธรรมจักรประดับศาสนสถานนิยมทำแบบมีก่า 8 ซี่ แต่ละซี่มีความหมายถึงองค์ของอริยมรรคแต่ละองค์ อันมีองค์ 8 วงล้อหมายถึง ทุกข์และสมุทัย ดุมที่เป็นศูนย์กลางและสงบนิ่งไม่หมุน หมายถึง จุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน

ลายดาวเพดาน ลวดลายดาวเพดานที่มีรูปแบบต่าง ๆ กัน บางทีก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม รูปดาวเป็นแฉก ฯลฯ ที่เป็นรูปกลมพบได้โดยทั่วไปในประเทศไทย สื่อความหมายถึงด้านบนเพดานพุทธสถานเป็นสวรรค์เบื้องบน แทนสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์ ดวงดาว แสงแห่งธรรม และแสงของเหล่าเทวดานางฟ้าชั้นอรุณภูมิที่มีแสงในตัว สัญลักษณ์รูปดอกบัว รูปดอกจอก

ภาพ 8 (จากซ้าย)

ภาพที่ 1-3-4 ธรรมจักรศิลปะสมัยทวารวดี ที่นิยมสร้างแทนองค์พระพุทธรเจ้าใน
พุทธศาสนายุคสมัยแรกในประเทศไทย

ภาพที่ 2 ธรรมจักรที่คณะสงฆ์ไทยประกาศใช้เป็นธงพุทธศาสนาในประเทศไทย

ภาพ 9 (จากซ้าย)

ภาพที่ 1-2 ลายดาวเพดานศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี

ภาพที่ 3 ลายดาวเพดานองค์พระปรางค์ วัดมหาธาตุเมืองเชลียง ศรีลัชนาลัย สุโขทัย

ภาพที่ 4 ลายดาวเพดานอุโมงค์วัดศรีชุม สุโขทัย

ภาพ 10 (จากซ้าย)

ภาพที่ 1 ลายกลางฝ่าพระพุทธรูปบนตู้พระธรรม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ ลพบุรี

ภาพที่ 2 ลายกลางฝ่าพระพุทธรูป พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

ภาพที่ 3 ลายกลางฝ่าพระพุทธรูป วัดเสด็จ กำแพงเพชร อยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 4 ลายกลางฝ่าพระพุทธรูป ลายรดน้ำบนตู้พระธรรม นิทรรศการตู้ลายทอง อาคารถาวรวัดกุ (ตึกแดง)

หมายเหตุ. ภาพถ่ายที่ 1, 3 โดย ไพโรจน์ พิทยเมธี

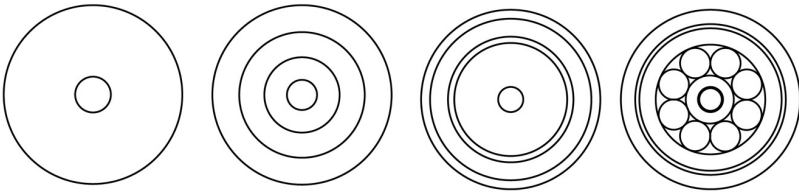
ภาพ 11

ลวดลายดาวเพดานแบบต่าง ๆ ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม และวัดสระบัว เพชรบุรี

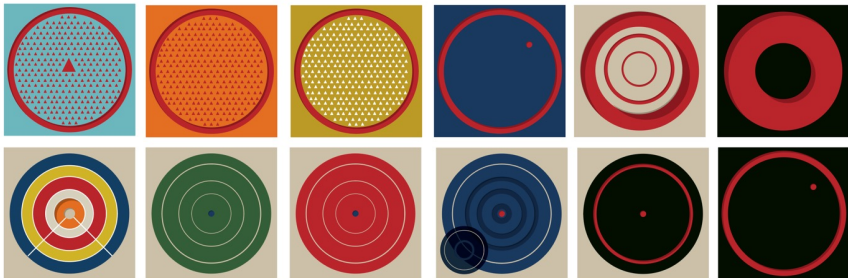
ภาพ 12

รูปทรงกลมในรูปแบบที่ต่างกัน

ภาพ 13

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงกลมมาใช้ในผลงานออกแบบ

ลวดลายกลางฝ่าพระพุทธรบาท รูปร่างรูปทรงวงกลมบนลายกลางฝ่าพระพุทธรบาท ที่มีจะเป็นรูปดอกบัว หรือรูปธรรมจักรภายในธรรมจักรมีสัญลักษณ์มงคล 108 ประการ (ภาพ 10) สื่อสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้า แทนพระธรรม และพระสงฆ์ หรือพระรัตนตรัยนั่นเอง (รักชนก โคจรานนท์, 2559).

จึงสรุปว่ารูปร่างรูปทรงกลมแบบไทยทั้งหมดนี้เป็นรูปทรงกลมที่มีรูปทรงกลมเล็กเป็นศูนย์กลางอยู่ด้านในทั้งหมด เป็นรูปทรงวงกลมแบบวงแหวน แบบรัศมี และแบบวงล้อประกอบอยู่ด้วยกัน และสัญลักษณ์งธรรมจักร ดาวเพดาน และลายกลางฝ่าพระพุทธรบาทล้วนเป็นลายเกี่ยวกับความเชื่อ มีความหมายเป็นลายมงคล

3. **รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมลายประจำยาม** และรูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมในศิลปะไทยไม่เป็นที่นิยม อาจจะเป็นเพราะว่าเป็นรูปทรงที่มีลักษณะที่แข็งแกร่งเกินไป และเมื่อนำไปประกอบกับรูปทรงอื่น เช่นรูปทรงกลม ก็จะไม่ค่อยเข้ากันนัก จึงแก้ปัญหาด้วยการลดมุมแก้ความหยابกระด้างเพื่อให้เข้ากับรูปทรงอื่นได้ง่ายยิ่งขึ้น กับอีกสาเหตุก็คือ รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่เป็นมงคล อย่างใน “ไตรภูมิพระร่วง” กล่าวว่านรกใหญ่ทั้งแปดขุมนี้ มีรูปร่างเป็นกล่อ่งสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ มีประตูสี่ทิศ ฝาทุกด้านเป็นเหล็กเผาร้อนจัดจนแดงเดือดในจิตรกรรมฝาผนัง เช่นภาพด้านหลังพระพุทธรูปประธานในอุโบสถ นิยมเขียนรูปนรกให้เป็น “บ่อ” สี่เหลี่ยมจัตุรัส เห็นหัวสัตว์นรกอัดแน่นอยู่เต็มไปหมด ตรงกับที่ในคัมภีร์บรรยาย ซึ่งมีความหมายที่ไม่ค่อยจะดีนักจึงไม่นิยมใช้รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสในงานศิลปะไทย แต่ก็มีกรณีขำขันนำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมาเอียงทแยงมุมเป็นลวดลายประจำยาม หรือนำมาย่อมุม เพื่อนำมาใช้ในงานศิลปะไทยแทน

สี่เหลี่ยมลายประจำยาม เป็นหนึ่งในลวดลายไทยที่สำคัญจะอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมทแยงมุม เป็นลายดอกกลอย สื่อสัญลักษณ์ของการคุ้มครอง ปกป้องสถานที่ และสื่อถึงพุทธบริษัท 4 ผู้สืบทอด ผู้ปกป้องและผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา อันประกอบไปด้วยพระภิกษุ, พระภิกษุณี, อุบาสก และอุบาสิกา และถือว่าลายประจำยามเป็นลายมงคลของไทย

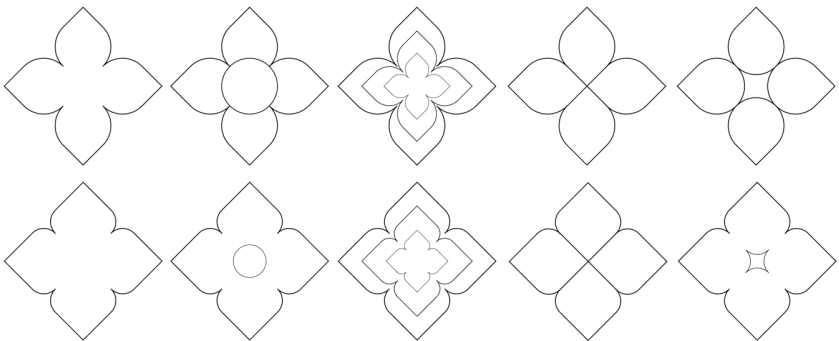
ภาพ 14

ลวดลายประจายามในศิลปะไทยต่าง ๆ

ภาพ 15

รูปทรงประจายามในรูปแบบที่แตกต่างกัน

ภาพ 16

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงประจายามมาใช้ในผลงานออกแบบ

หมายเหตุ. จาก ภาพที่ 1, 4, 5 ออกแบบโดย ไพโรจน์ พิทยเมธี ภาพที่ 2, 3 ออกแบบโดยสำนักพิมพ์สารคดี

สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง หรือย่อไม้ หมายถึงการแตกมุมใหญ่ให้เป็นมุมย่อยหลายๆ มุม แต่ยังคงรวมอยู่ในรูปของมุมใหญ่ ตามหลักที่นิยมมาแต่โบราณมักเป็นเลขคู่ เช่น แตกเป็นสาม เป็นห้า เรียกว่า ย่อไม้สิบสอง ย่อไม้ยี่สิบ การเรียกนับสิบสองหรือยี่สิบ คือเรียกตามจำนวนที่ย่อไม้ทั้งสี่มุมเป็นชื่อจำนวนที่ย่อรวมกัน (โชติ กัลยาณมิตร, 2518) เป็นรูปทรงที่นิยมใช้กันมากในศิลปะไทย และงานสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ที่ส่งรูปแบบมาสู่รัตนโกสินทร์ด้วย การลดมุมก็เพื่อความงดงามในการลดความกระด้างแหลมคมของรูปทรงสี่เหลี่ยม การย่อมุมไม้มักจะใช้รูปทรงซ้ำ ๆ ลดหลั่นขนาดลงไป ก่อให้เกิดภาพที่เห็นเป็นเส้นซ้ำ ๆ เหมือนการสั่นสะเทือนการแผ่ของน้ำ เป็นรัศมีให้อารมณ์ของการตื่นตาตื่นใจเป็นอัศจรรย์ สื่อถึงการเผยแพร่ธรรมของพระสงฆ์

ภาพ 17

รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสมัยต่าง ๆ และที่ปรากฏในประติมากรรมไทย

ภาพ 18

รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองที่ปรากฏในลายตกแต่ง และลายดาวเพดานสถาปัตยกรรมไทย

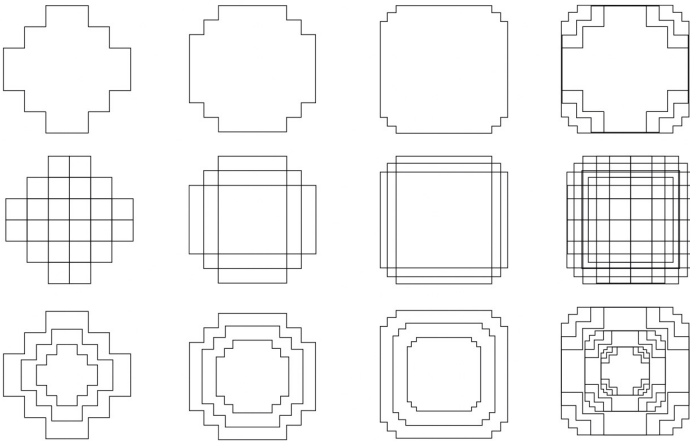
ภาพ 19

ภาพที่ 1, 2 รูปร่างย่อมุมไม้สิบสองที่ปรากฏในจิตรกรรมหัวเสา วัดชุมพลนิกายาราม ออยุธยา ภาพที่ 3, 4 รูปทรงย่อมุมไม้สิบสอง ที่ปรากฏในผ้าหาคัลเลียวครีลัชนาลัย สุโขทัย

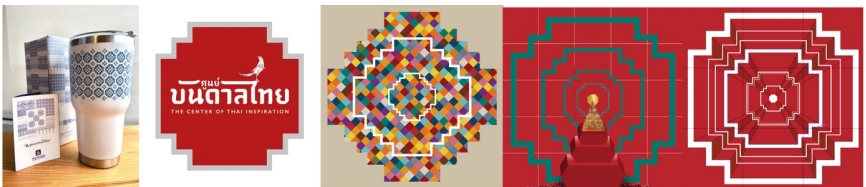
ภาพ 20

รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองในรูปแบบที่แตกต่างกัน

ภาพ 21

ภาพตัวอย่างผลงานกราฟิกที่ใช้รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองมาไว้ในผลงานออกแบบ

สรุปและอภิปรายผล

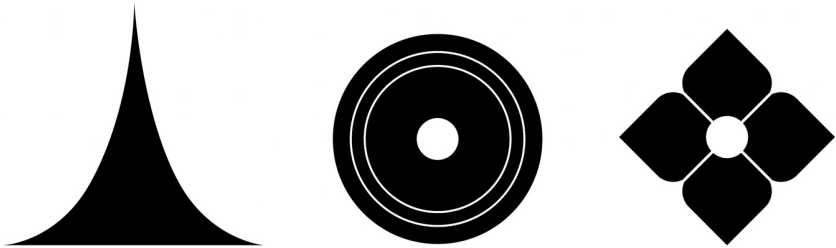
สรุปรูปร่างรูปทรงไทยในงานศิลปะไทยจัดชุดได้เป็น 2 ชุดดังนี้

1. รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปทรงกลม รูปทรงประจายาม
2. รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปทรงกลม รูปทรงย่อมุมไม้สิบสอง

ใน 2 ชุดนี้ 2 รูปร่างรูปทรงแรกเหมือนกัน คือรูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห และรูปร่างรูปทรงกลม ต่างกันในรูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยม ที่มี 2 แบบด้วยกันคือรูปร่างรูปทรงประจายาม และรูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสอง ที่มีความแตกต่างกันในตัว และมีความเป็นเอกลักษณ์ทั้งรูปร่างรูปทรง และความหมายที่แตกต่างในตัวเองทั้งคู่

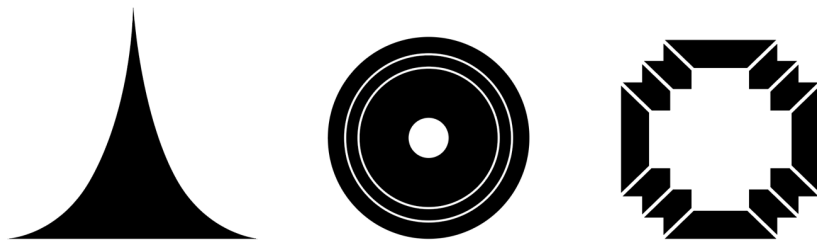
ภาพ 22

รูปร่างรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ในศิลปะไทยชุดที่ 1. รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปร่างรูปทรงกลม รูปร่างรูปทรงประจายาม

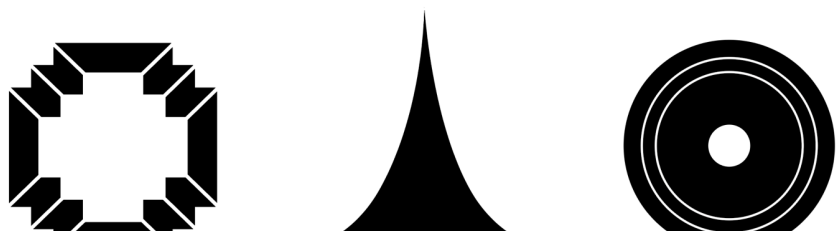
ภาพ 23

รูปร่างรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์ในศิลปะไทยชุดที่ 2. รูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปทรงกลม รูปร่างรูปทรงประจายาม

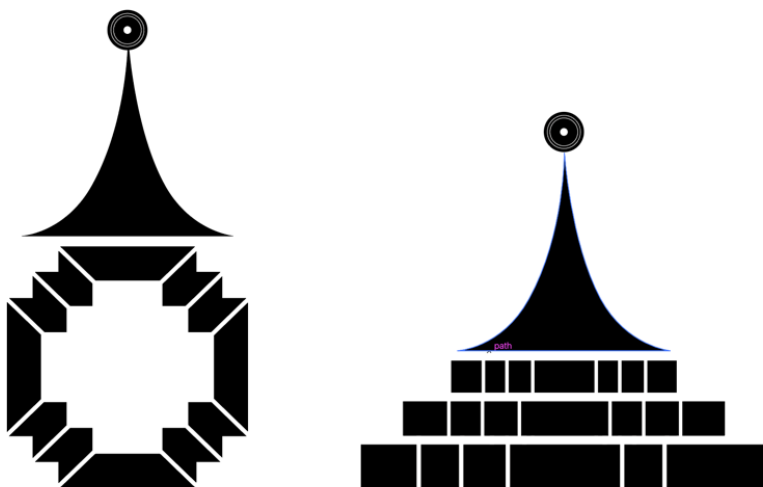
ภาพ 24

รูปร่างรูปทรงที่สื่อความหมายถึงไตรสิกขา รูปร่างรูปทรงยอมนไม้สิบสองคือ “ศีล” รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห หมายถึง “สมาธิ” รูปร่างรูปทรงกลม หมายถึง “ปัญญา”

ภาพ 25

เมื่อนำรูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสอง รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปร่างรูปทรงกลม มาเรียงด้านตั้งจะมีรูปทรงคล้ายกับรูปทรง “เจดีย์” หรือเขาพระสุเมรุ เป็นแนวคิดแบบจักรวาลไตรภูมิแบบไทย

สรุปผลของการวิเคราะห์ข้อมูลรูปร่างรูปทรงไทยที่ได้ทั้งหมดมีส่วนเกี่ยวข้องกับคตินิยม ความเชื่อทางพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น การสื่อความหมายแต่ละรูปร่างรูปทรงสื่อถึงพระรัตนตรัย คือ รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห ที่มีรูปร่างรูปทรงเหมือนกับพระพุทธรูป และเจดีย์ เป็นส่วนใหญ่ ที่สื่อแทนถึง “พระพุทธเจ้า” สื่อถึงไตรภูมิ และเขาพระสุเมรุ รูปร่างรูปทรงกลมของธรรมจักร ที่สื่อแทนถึง “พระธรรม” รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองที่ให้อารมณ์ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหว กระเพื่อม ขยาย ที่สื่อแทนถึง “พระสงฆ์” (ไพโรจน์ พิทยเมธี, 2559) รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมของลายประจำยามที่สื่อถึงพุทธบริษัท 4 และสื่อแทนถึง “พระสงฆ์” เช่นกัน หรืออาจจะตีความรูปร่างรูปทรงในเรื่องของไตรสิกขา ที่ประกอบไปด้วย ศีล สมาธิปัญญา รูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองสื่อความหมายถึง “ศีล” เพราะรูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้เป็นเหมือนกรอบ เป็นรูปร่างรูปทรงเรขาคณิตที่มนุษย์สร้างขึ้น เหมือนความหมายของศีล คือเป็นเครื่องข่มจิต เป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห หมายถึง “สมาธิ” เพราะมีรูปร่างรูปทรงเหมือนกับทำนงสมาธิ รูปร่างรูปทรงกลม หมายถึง “ปัญญา” ที่เป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม หรือการรอบรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม หรือการรู้แจ้งจากการบรรลุนิพพาน

เมื่อนำรูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสอง รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห รูปร่างรูปทรงกลม มาเรียงด้านตั้ง จากรูปร่างรูปทรงย่อมุมไม้สิบสองที่แทน “ศีล” อยู่ด้านล่าง รูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห หมายถึง “สมาธิ” อยู่ตรงกลาง รูปทรงกลม เหมือนแสงแห่ง “ปัญญา” หรือตำแหน่งสูงสุดคือนิพพานอยู่ด้านบนสุด และทั้งหมดจะมีรูปทรงคล้ายกับรูปทรง “เจดีย์” หรือเขาพระสุเมรุ ที่เป็นแนวคิดแบบไตรภูมิแบบไทยด้วย

ทุกรูปร่างรูปทรงจะมีจุดที่เป็นจุดสุดยอด หรือจุดสูงสุดในรูป
ร่างรูปทรงเหมือนกันคือ รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยมจอมแห มียอด
สามเหลี่ยมสูงสุดอยู่ด้านบน (มุมมองด้านข้าง) รูปร่างรูปทรงกลม
ของธรรมจักร มีดุมล้อวงกลมตรงแกนกลางที่หยุดนิ่ง (มุมมองด้าน
บน) รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยมของลายประจำยาม และรูปร่างรูปทรงย่อ
มุมไม้สิบสอง ก็มีแกนตรงกลางเป็นจุดสุดยอดเหมือนกัน ที่สื่อถึงจุด
มุ่งหมายสูงสุดของศาสนาพุทธคือ “พระนิพพาน”

จะเห็นได้ว่ารูปร่างรูปทรงเรขาคณิตแบบไทยมีความเป็นเอกลักษณ์
ที่โดดเด่นต่างจากรูปร่างรูปทรงไทยแบบสากล การนำรูปร่างรูปทรง
แบบไทยในงานศิลปะไทยมาต่อยอดในงานออกแบบ ถือว่าเป็นการ
อนุรักษ์ไทย เพราะเมื่อนำมาใช้แล้วสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ไทยได้
การนำเอารูปร่างรูปทรงที่ได้มาวิเคราะห์เป็นลายเส้นกราฟิก ที่ตัด
ทอนรายละเอียดให้เรียบง่าย ในแบบต่าง ๆ สัดส่วนต่าง ๆ และเพิ่ม
โครงสร้างเชื่อมโยงกัน จะสามารถขยายขอบเขตแนวคิด ความเป็นไป
ได้ทางการออกแบบ สร้างแรงบันดาลใจของรูปร่างรูปทรงไปต่อยอด
ในผลงานออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัยได้อีกไม่มีที่สิ้นสุด และการได้
ใช้รูปร่างรูปทรงไทยมาออกแบบผลงานออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัย
จะสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของชาติได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลวิจัยของการหารูปร่างรูปทรงไทยในครั้งนี้ ตามเงื่อนไขเวลาที่มีจำกัด ได้สรุปรูปร่างรูปทรงมาเฉพาะที่อยู่ในรูปร่างรูปทรงพื้นฐาน คือ รูปร่างรูปทรงสามเหลี่ยม รูปร่างรูปทรงสี่เหลี่ยม และรูปร่างรูปทรงกลม คงจะได้เป็นแนวทางและเป็นประโยชน์สำหรับนักออกแบบเพื่อนำไปต่อยอด สร้างแรงบันดาลใจในความเป็นไทย เพิ่มการสื่อความหมายในการออกแบบกราฟิกไทยร่วมสมัยได้ดียิ่งขึ้น

แต่ถึงกระนั้น ในระหว่างที่ค้นคว้าข้อมูลยังมีรูปทรงไทยที่เป็นเอกลักษณ์อื่นๆ อีกเช่น รูปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์, รูปทรงซุ้มเรือนแก้ว, รูปทรงช่อฟ้า, รูปทรงกนก เป็นต้น และน่าจะขยายขอบเขตในการวิเคราะห์เรื่องของ “สัดส่วน และ ทิศทาง” ของรูปทรงเรขาคณิตในศิลปะไทยให้สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

รายการอ้างอิง

- โชติ กัลยาณมิตร. (2518). *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- บุญยกร วชิระเจียรชัย. (2558). สถาปัตยกรรมเครื่องยอด ทรงจอมแห ว่าด้วยหลักวิชา เส้น รูป และความรู้สึกรัก : กรณีศึกษายอดบุษบก-มณฑป. *หน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย*, 12, 158-214.
- ไพโรจน์ พิทยเมธี. (2551). *การวิเคราะห์องค์ประกอบการออกแบบเลขนศิลป์ที่แสดงเอกลักษณ์ไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/thapra/Pairoj_Pittayamatee/Fulltext.pdf
- ไพโรจน์ พิทยเมธี. (2559). *การสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะจากสีไทย*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. http://www.thapra.lib.su.ac.th/thesis/showthesis_th.asp?id=0000013023
- รักชนก โคจรานนท์. (2559). *การวิเคราะห์ลักษณะและความหมายรอยพระพุทธรูปบาทในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร*. กรมศิลปากร สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ.